

УДК [378.091.33:811.111]:165.194

РЕАЛІЗАЦІЯ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ЗАНЯТТІ «INTRODUCTION INTO LEXICOLOGY»

Сергій Гуров

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті висвітлено основні методи, що використовуються в лексикологічних дослідженнях: компонентний аналіз, трансформаційний аналіз, контекстуальний метод, аналіз словникових дефініцій. Зауважено, що усвідомлення теоретичного матеріалу завжди спричиняло у студентів відторгнення, оскільки загалом ця інформація абстрактна й часто відірвана від практики. Наразі підготовка висококваліфікованого фахівця з міжкультурної комунікації (викладача або перекладача) вимагає від викладача ЗВО визначення й виконання нових завдань, що стосуються змісту й методики викладання теоретичних дисциплін, і зумовлює необхідність розроблення навчального матеріалу в дусі нового часу. На нашу думку, на занятті «Introduction into Lexicology» під час пояснення структури предмета лексикології та класифікації методів, що використовуються в лексикологічних дослідженнях, найбільш доцільно застосовувати когнітивний підхід.

Аннотация:

Гуров Сергей. Реализация когнитивного подхода в процессе преподавания лексикологии английского языка на занятии «Introduction into Lexicology». В статье изложены основные методы, используемые в лексикологических исследованиях: компонентный анализ, трансформационный анализ, контекстуальный метод, анализ словарных дефиниций. Подчеркнуто, что осознание теоретического материала всегда вызывало у студентов отторжение, поскольку в целом эта информация абстрактна и часто оторвана от практики. Сегодня подготовка высококвалифицированного специалиста по межкультурной коммуникации (преподавателя или переводчика) требует от преподавателей высших учебных заведений постановки и решения новых задач, касающихся содержания и методики преподавания теоретических дисциплин, и обуславливает необходимость разработки учебного материала в духе нового времени. По нашему мнению, на занятии «Introduction into Lexicology» при объяснении структуры предмета лексикологии и классификации методов, используемых в лексикологических исследованиях, наиболее целесообразно применять когнитивный подход.

Resume:

Gurov Sergiy. Implementation of a cognitive approach in teaching of English lexicology in the lesson "Introduction into lexicology". The article describes the main methods used in lexicological research: component analysis, transformational analysis, contextual method, analysis of dictionary definitions. The problem of understanding theoretical material has always caused students rejection, because, in general, information is abstract and often disconnected from practice. One of the priority tasks of modern Ukrainian education is the need to create conditions for the comprehensive development and self-realization of the student's personality. One of the principles of the development of the education system in Ukraine is the humanization of the education system, which focuses on the organization of multi-level education. Nowadays, the training of a highly qualified specialist in intercultural communication (teacher or translator) requires a teacher of higher educational institutions to set and solve new problems related to the content and methods of teaching theoretical disciplines, and it is necessary to develop educational material in the spirit of the new age. Theory is always the most important component of the process of training an English teacher, since theory disciplines the mind, develops the logic of thinking and contributes to the development of such mental operations as classification, synthesis, comparison, which are the main characteristics of the cognitive approach. With the help of the above approach, students receive not just information about the subject, but solve problems that lead to this formation of knowledge, that is, using the laws of logic, they come to correct conclusions. In our opinion, the cognitive approach in the lesson "Introduction into Lexicology" should be the most used approach in explaining the structure of the subject of lexicology and the classification of methods used in lexicological research.

Ключові слова:

лексикологія англійської мови; методи лексикологічних досліджень; когнітивний підхід.

Ключевые слова:

лексикология английского языка; методы лексикологических исследований; когнитивный подход.

Key words:

lexicology of the English language; methods of lexicological research; cognitive approach.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних завдань сучасної української освіти є створення умов для всебічного розвитку та самореалізації особистості студента на гуманістичних засадах, що орієнтує систему освіти на організацію різнорівневого навчання. Наразі підготовка висококваліфікованого фахівця з міжкультурної комунікації (викладача або перекладача) вимагає від викладача ЗВО визначення й виконання нових завдань, що стосуються змісту й методики викладання теоретичних дисциплін, а також розроблення навчального матеріалу відповідно до нових вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою методики викладання теоретичних дисциплін у ЗВО, зокрема «Лексикології

англійської мови», присвячено праці таких науковців, як Н. Маковецька, та О. Воевудська (2005), О. Дзера (2004), Л. Ставицька (2005), Д. Круз (Cruse, 1986), Д. Гирартс (Geeraerts, 2004), Д. Златев (Zlatev, 2003) та ін. Теорія завжди є найважливішим складником процесу підготовки вчителя англійської мови, оскільки вона дисциплінує розум, розвиває логіку мислення і сприяє розвитку таких розумових операцій, як класифікація, синтез, порівняння, що є основними характеристиками когнітивного підходу. Завдяки цьому підходу студенти не просто отримують інформацію про предмет, а й виконують завдання, що сприяють формуванню у них знань, тобто використовуючи закони логіки, роблять правильні умовиводи.

Формулювання цілей статті. Мета статті: розкрити особливості реалізації когнітивного підходу на занятті «Introduction into Lexicology».

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес усвідомлення теоретичного матеріалу завжди спричиняв у студентів відторгнення, оскільки загалом інформація, яку їм доводиться засвоювати, є абстрактною і часто відірваною від практики. Саме тому доцільно в таких ситуаціях застосовувати когнітивний підхід. Його засновники – У. Найссер, Ж. Піаже, А. Ньюелл, Г. Саймон – виділили два методологічні принципи цього підходу: прагнення досліджувати «розумові механізми», якими користується суб'єкт (основний методологічний принцип) і використання таких методів, як формування гіпотез, спостереження, експеримент.

Зі свого боку, ми пропонуємо сфокусувати увагу студентів не стільки на засвоєнні інформаційного продукту, скільки на виконанні завдань, що стосуються наданої інформації. Когнітивний підхід, на якому ми зосередилися, передбачає виконання завдань, структурування інформації, висування власних гіпотез, які слід довести за допомогою дедуктивного методу.

Так, пояснюючи структуру лексикології як науки, студентам слід показати її модель (рис. 1) і надати інформацію про предмет лексикології, після засвоєння якої, запропонувати власноруч заповнити пропуски в моделі або створити її на власний розсуд.

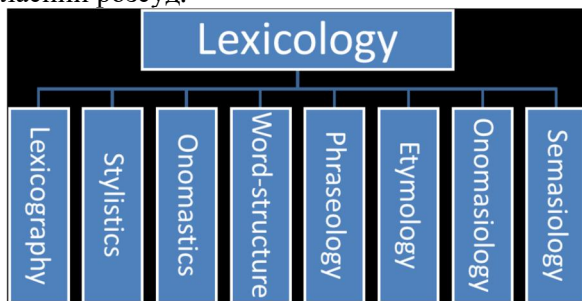

Рис. 1. Структура лексикології англійської мови

Іншим прикладом застосування когнітивного підходу на практиці є пояснення структури семантики (рис. 2), де студенти самостійно дають визначення кожному елементу структури.

Semantics in Linguistics

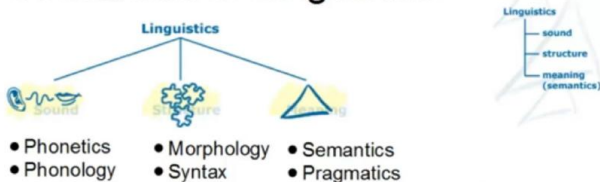

Рис. 2. Структура семантики в лінгвістиці

Основними методами, що використовуються в лексикологічних дослідженнях, є

компонентний аналіз, трансформаційний аналіз, контекстуальний метод, аналіз словникових дефініцій, статистичний метод та інші. Пояснюючи сутність цих методів, слід звернути увагу на практичні завдання, які студенти можуть виконати за допомогою того або того методу.

Процес наукового дослідження може відбуватися в кілька етапів:

1. Спостереження – це рання й основна фаза всіх сучасних наукових досліджень, зокрема й лінгвістики. На цьому етапі досліджується функціонування слова в писемній та усній формах мови.

2. Класифікація даних, отриманих унаслідок спостереження, наприклад, в англійських іменниках суфіксальна морфема «er» додається до дієслівних основ (to cook – cooker, to write – writer) і основ іменників (village – villager, London – Londoner);

3. Узагальнення, наприклад, збір даних і їх упорядковане розташування, повинні допомогти сформулювати узагальнення або гіпотезу, правило або закон. Наприклад, у випадку з суфіксом «er» ми можемо сформулювати правило, згідно з яким похідні слова з «er» мають або дієслівну, або іменникову основу. Однак у поєднанні з прикметниками або прислівниками суфікс «er» не може утворювати іменники (bigger, longer, shorter).

4. Процес перевірки.

Наприклад, пояснюючи метод компонентного аналізу, слід виконати такі дії:

1. Ознайомити з визначенням поняття «метод компонентного аналізу».

Компонентний аналіз – це послідовність процедур, яка, будучи застосованою до слів мови, пропонує відповідно до кожного слова певним чином організований набір семантичних компонентів. На основі системних відношень між словами будуються пропорційні рівності, які можна назвати семантичними пропорціями, наприклад: пам'ятати : згадати: нагадати = не спати: прокинутися: розбудити.

2. Пояснити, що є варіант, заснований на застосуванні процедури вертикально-горизонтального аналізу значень. Він передбачає зіставлення значень слів у двох вимірах: вертикальному, коли порівнюються значення, що стоять на різних рівнях ієрархії родо-видових відношень, тобто значення гіперонімів зі значеннями гіпонімів, і горизонтальному, коли порівнюються значення одного й того самого рівня ієрархії. Після цього слід навести приклади двох слів, наприклад: a poodle (вертикальний вимір) та magazine (горизонтальний вимір):

«a poodle» – «a dog» – «an animal»,

«a magazine» – «a newspaper» – «a journal» – «a book».

3. Після цього прикладу необхідно пояснити, навіщо ми зіставляємо ці слова (для того, щоб мовлення мало логічну побудову). Так, використовуючи гіпонімічний зв'язок, можна користуватися цими словами як синонімами, а з позиції горизонтального виміру можна висловлювати своє ставлення до цього об'єкта (див. рис. 3).

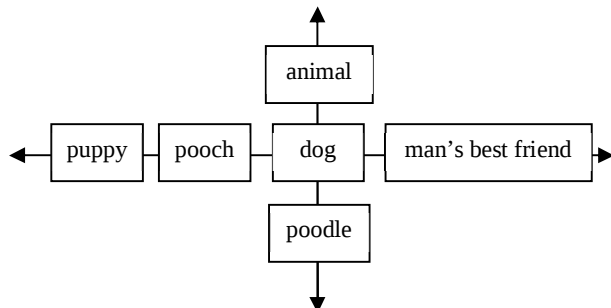

Рис. 3. Горизонтально-вертикальний вимір слова

4. Пояснюючи вищезначену структуру, слід звернути увагу на перший та другий закони логіки, закон тотожності та суперечності, а також на такі поняття, як амфіболія (подвійний смисл вислову, підміна сутності понять), еквівокація (використання одного й того самого терміна в різних значеннях) та логомахія (різне тлумачення понять). Після пояснення цієї структури, студентам слід зробити вправу з використанням інших слів і з'ясувати ставлення автора до різних об'єктів у реченнях.

Наступний «трансформаційний метод» виходить з переконання, що «синтаксична система мови може бути розбита на ряд підсистем, із яких одна є ядерною, вихідною, а всі інші – її похідними. Ядерна підсистема – це набір елементарних типів речень. Складний синтаксичний тип являє собою трансформацію одного або декількох ядерних типів, тобто відому комбінацію ядерних типів, що зазнала певних перетворень (трансформацій)» (Апресян, 1966, с. 181). На практиці цей метод дає змогу перевірити точність переказу інформації, перекладу текстів, додавання, скорочення та перестановки слів; він є також необхідним для побудови текстів. Основним критерієм трансформаційного методу є незмінність сутності тексту. Таким чином, виділяють чотири правила:

1) перестановка елементів (*He is a student. – Is he a student?*);

2) субституція (заміна) одного елемента іншим (*I know Mr. Brown. – I know him.*);

3) ад'юнкція, додавання (*Do you want to go? – Do you really want to go?*).

4) еліпсис, виключення, опущення, стирання елемента (*My friend told me about it. – I was told about it.*).

Пояснюючи трансформаційний метод з погляду когнітивного підходу, також слід визначити такі типи трансформацій:

- конверсна: *They are building a house / A house is being built by them.*

- безособова: *They clean the rooms every day / The rooms are cleaned every day.*

- субстантивна (лат. *substitution* – «заміна») – це заміна елемента речення за умови збереження загального смислу: *He is writing stories / He is a storyteller.*

- ад'єктивна (лат. *adjectivum* – «прикметник», перехід у прикметники) – використання предикативних прикметників і дієприкметників, утворених від особових форм дієслова, як визначень іменників: *She works hard / She is hardworking.*

- пермутаційна (It; лат. *permutare* – «мінати») пов'язана з перестановкою місць елементів усередині речення: *If I plan to go I'll tell you / I'll tell you if I plan to go.*

- трансформація вербалізації: *John's advice / John advised.*

Зауважимо, що використовуючи ці правила, необхідно стежити за тим, щоб зі зміною речення не змінювався його смисл, оскільки, додаючи або вилучаючи ті або інші елементи речення, смисл цих речень може бути спотворений. З огляду на це, завжди необхідно дотримуватись таких рекомендацій:

1) склад лексем у процесі трансформації повинен залишатися незмінним;

2) повинні зберігатися синтаксичні зв'язки;

3) члени трансформації повинні співвідноситися з різними синтаксичними моделями (схемами): *He is repairing his car himself. – His car is being repaired by himself.*

Семантичне значення слова формується за принципом редукаціонізму, тобто виділяється мінімальна кількість ознак, які визначаються як словникова дефініція. Для отримання найбільш повного опису значення слова, необхідно узагальнити словникові дефініції з різних джерел і врахувати результати авторів словників. Саме досягнути цієї мети допомагає метод аналізу словникових дефініцій, «... заснований на принципі додатковості словникових дефініцій різних словників, кожен з яких відображає деякі істотні ознаки значення, але найбільш повний опис здійснюється лише сукупністю дефініцій різних словників, які доповнюють один одного» (Стернин, & Саломатина, 2011, с. 26).

Метод аналізу словникових дефініцій охоплює такі етапи опису:

1. Виписуються значення слова з усіх доступних словників (сучасних, історичних, енциклопедичних) і складається зведений список усіх дефініцій.

2. Кожна дефініція слова, що не збігається, подається як нове значення цього слова, відтак складається список усіх розбіжних словникових дефініцій. За наявності в значеннях функціонально-територіальних обмежень вказують регіон, наприклад AmE, BrE.

3. Усі різні семантичні компоненти слова, виділені у використаних словниках, мають на меті формування його семантичного ядра, після чого наводяться приклади вживання слова в цьому значенні, зафіксовані у використаних словниках.

4. Опис семантичного ядра слова здійснюється за польовим принципом, де ядерними значеннями вважаються ті, які були виділені в усіх словниках; периферійними значеннями вважаються застарілі, стилістично обмежені, виділені окремими словниками (див. рис. 4).

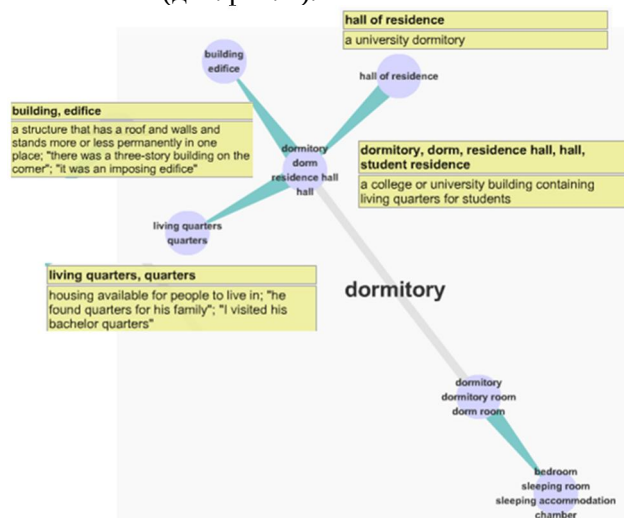

Рис. 4. Семантичне ядро слова «dormitory»

Наступний метод – метод контекстуального аналізу – використовується для вивчення функціональної специфіки слова, його значень у тексті, а також з'ясування залежності значення слова від цього контексту. Цей метод є змістовним і універсальним під час глибокого аналізу тексту. Він також застосовується для виявлення прихованих комунікативних намірів або настанов, зокрема маніпулятивних прийомів. Отже, аналізуючи текст, ми можемо побачити наміри автора змінити ставлення читача за допомогою деяких слів або словосполучень. Наприклад, словосполучення «Putin's regime» одразу має негативний відтінок, оскільки слово «режим» є «носієм» негативної конотації, і автор нав'язує своє ставлення читачу.

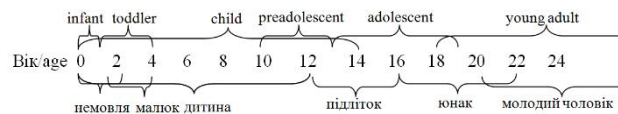
Іншим прикладом використання методу контекстуального аналізу можуть служити вислови з художніх текстів. Наприклад, «I studied Notre-Dame's ribs» перекладається як «Я вивчав ребра Нотр-Дама», але переклад не зрозумілий без так званих «фонових знань», адже мається на увазі, що читач знає, який вигляд усередині має

Собор Паризької Богоматері, де підпружні арки нагадують ребра скелета (див. рис. 5).

Рис. 5. Нотр-Дам ззовні та всередині

Аналізуючи або перекладаючи тексти, завжди слід використовувати порівняльний метод, що сприяє більш точному перекладу й не порушує семантику слова. Цей метод здебільшого застосовується для перекладу різних кваліфікацій, наприклад:

Його також слід використовувати для слів, яких немає в іншій мові, наприклад абревіатура ЖЕК (житлово-експлуатаційна контора) не може бути перекладена дослівно, адже в англійській країнах будинки обслуговуються компаніями, і деякі багатоповерхові будинки є приватною власністю одного суб'єкта. Отже, за допомогою цього методу можна відшукати найбільш відповідне значення, близьке за змістом – housing and maintenance office.

Крім того, під час порівняльного аналізу фактів різних мов необхідно враховувати так звану міжмовну омонімію, коли форма збігається цілком, а значення – лише частково. Так, наприклад, «football pitch» перекладається як «футбольне поле», але слово «поле» в українській мові є багатозначним, тому в англійській мові воно може перекладатись як field – поле, де вирощують, наприклад, овочі або злаки, square – частина землі, наприклад, для забудови, lea – луг, поле для випасу скота та ін.

Ще одним методом лексикологічних досліджень є порівняльно-історичний, який застосовується для встановлення спорідненості між мовами й вивчення їх розвитку. Він також допомагає з'ясувати історичні факти. Так, наприклад, у перекладі Біблії, зробленому християнською організацією «Свідки Ієгови», вказано, що Ісус був розп'ятий на дереві, а не на хресті, при цьому автори перекладу посилаються на те, що давньогрецьке слово «σταυρός» перекладається як «стовп» або «хрест». У іншому перекладі, зробленому в IV ст. н. е. на латинську мову, «σταυρός» перекладається як «сгих», тобто «хрест». Крім того, варто брати до уваги та перевіряти небіблійні джерела I тисячоліття н. е., які свідчать про форму чотирикінцевого хреста.

Пояснюючи студентам статистичний метод, слід звернути увагу на його практичні риси:

- досліджує словниковий запас у кількісному вимірі;
- ураховуючи різні численні характеристики й функціональні залежності в тексті, отримані для обмеженої сукупності текстів, характеризує мову загалом або її функціональні стилі (публіцистичний, науковий, художній тощо), виявляє особливості стилю окремих авторів, атрибуції текстів, дешифрування історичних письмен;
- має важливе значення в процесі підбору словникових одиниць для цілей навчання іноземної мови.

Проблема підбору навчальної лексики є дуже важливою. Розглянемо це на прикладі слова «room», яке має декілька значень:

1) «room» – перекладається як простір, наприклад: «not enough room to do something» – недостатньо місця, щоб щось зробити;

2) «room» – перекладається як частина будинку, наприклад: «sitting room» – вітальня;

3) «rooms» – використовується у множині як житло, наприклад: «to get rooms» – отримати житло.

Статистичний аналіз свідчить про те, що у 83% прикладів вживання слова «room» у різних текстах воно має значення «частина будинку», у 12% прикладів це слово сприймається як «простір» і лише у 2% – як «житло» (у множині).

Метод лінгвістичної експертизи – один з яскравих прикладів практичної лексикології, за допомогою якого можна проаналізувати текст і виявити конфліктні слова або смисли. Разом з методом лінгвістичної експертизи в процесі дослідження застосовують допоміжні методи –

метод структурно-семантичного аналізу, метод дискурсивного аналізу та логіко-синтаксичний метод. Так, зокрема, оцінюючи моральні збитки, працівники суду використовують вищезазначений метод для розв'язання конфліктної ситуації, наприклад:

У газеті опубліковано: «Іваненко викрав телефон». Суд задовольнив позовні вимоги, встановивши, що поширена інформація є такою, що відповідає дійсності.

У газеті опубліковано: «Люди говорять, що Іваненко викрав телефон». Суд у задоволенні позовних вимог відмовив.

Зробивши лінгвістичну експертизу, ми доходимо висновку, що рішення суду базувалося саме на тому, що друге речення є твердженням, а перше – подається як факт.

Пояснюючи метод лінгвістичної експертизи, слід звернути увагу на такі поняття, як:

«Інформація» – повідомлення, зведення про стан справ, про будь-які події, факти. З позиції мови інформація про факти, події може бути виражена у формі твердження або припущення.

«Факт» – дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді.

«Твердження» – висловлювання (думка, судження), у якому стверджується що-небудь і відображається зв'язок предмета та його ознак.

«Припущення» – на відміну від твердження, містить спеціальні маркери-слова, що виражають невпевненість, сумнів, ймовірність походження тієї чи іншої події.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо твердити, що когнітивний підхід на занятті «Introduction into Lexicology» є найбільш доцільним для пояснення структури предмета лексикології та класифікації методів, що використовуються в лексикологічних дослідженнях.

Список використаних джерел

- Апресян, Ю. Д. (1966). *Идеи и методы современной структурной лингвистики*. Москва: Просвещение. 301 с.
- Дзера, О. (2004). *Англійська й українська лексикографія (коротка теорія та історія)*. Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка. 170 с.
- Маковецкая, Н. А., & Воеводская, О. М. *Практикум по лексикологии английского языка: учебное пособие в 2 ч.* Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та.
- Ставицька, Л. (2005). *Арго, жаргон, сленг*. Київ: Критика. 462 с.
- Стернин, И. А., & Саломатина, М. С. (2011). *Семантический анализ слова в контексте*. Воронеж: Истоки. 150 с.
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press. 328 p.
- Geeraerts, D. (2004). *Theories of Lexical Semantics: a Cognitive Perspective*. Oxford University Press. 384 p.
- Zlatev, Jordan. (2003). Polysemy or generality? Mu. In Hubert Cuyckens, René Dirven and John Taylor (Eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter. P. 447–494.

References

- Apresyan Yu. D. (1966). *Ideas and methods of modern structural linguistics*. Moscow: Prosveshchenie, 301 p. [in Russian]
- Dzera O. (2003). *English and Ukrainian lexicography (brief theory and history)*. Lviv: Publishing center of Ivan Franko National University of Lviv, 170 p. [in Ukrainian]
- Makovetskaya N. A., Voevodskaya O. M. (2005). *Practicum on the lexicology of the English language: a textbook in 2 hours* Voronezh: Edition of the Voronezh State University. [in Russian]
- Stavitska L.(2005). *Argo, jargon, slang*. Kyiv: Kritika, 462 p. [in Ukrainian]
- Sternin I. A., Salomatina M. S. (2011). *Semantic analysis of the word in the context*. Voronezh: Istoki, 150 p. [in Russian]
- Cruse D.A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press, 328 p. [in English]
- Geeraerts D. (2004). *Theories of Lexical Semantics: a Cognitive Perspective*. Oxford University Press, 384 p. [in English]
- Zlatev, Jordan (2003). 'Polysemy or generality? Mu'. In Hubert Cuyckens, René Dirven and John Taylor (eds.), *Cognitive*

Approaches to Lexical Semantics 447-494. Berlin:
Mouton de Gruyter. [n English]

Відомості про автора:

Гуров Сергій Юрійович

serggurov27@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2021/26/135/140

Матеріал надійшов до редакції 14. 05. 2021 р.

Прийнято до друку 01. 06. 2021 р.

Information about the author:

Gurov Serhii Yuriiovich

serggurov@mail.ru

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
07. 20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2021/26/135/140

Received at the editorial office 14. 05. 2021.

Accepted for publishing 01. 06. 2021.